

СТВОРЕННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ – НЕОБХІДНА УМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

© Галушко О.С., 2008

Досліджено чинники, що впливають на інноваційний розвиток України та фінансові важелі активізації інноваційних процесів. Визначено напрямки удосконалення фінансового механізму забезпечення інноваційного розвитку держави в умовах євроінтеграції.

Factors, which make an influence on the innovative development of Ukraine, and financial leverages of activation of innovative processes, are investigated. The directions of improvement of financial mechanism of providing the innovative development of the country in conditions of EU integration are defined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інтеграційні процеси, які є невід'ємною складовою розвитку світової економічної системи та викликані прагненням країн підвищити ефективність виробництва на основі встановлення єдиних правил руху і використання всіх видів ресурсів, уніфікації виробничих, екологічних та інших видів стандартів, формування фінансових фондів для реалізації інвестиційних проектів, вимагають від країни підвищення якісних показників її розвитку принаймні до середнього рівня групи країн, в яку вона прагне інтегруватися. Тому не випадково при утворенні Європейського Союзу до країн-претендентів пред'являлися такі вимоги, як максимально припустимий обсяг бюджетного дефіциту (3 % ВВП), максимально припустимий обсяг державного боргу (60 % ВВП), максимально припустимий рівень інфляції (що не перевищує 1,5 % рівень інфляції трьох найбільш стабільних країн співтовариства), максимально припустимий рівень процентних ставок за довготерміновими (інвестиційними) кредитами (що не перевищує більш ніж на 2-процентні ставки по довготермінових боргах в найбільш стабільних країнах співтовариства).

На сучасному етапі розвитку світової економіки в інтеграційні процеси залучається все більше країн. Інтеграція економіки будь-якої країни у світове економічне співтовариство є складним багатогранним процесом, успішний перебіг якого багато в чому залежить від правильного вибору політики адаптації до нових умов функціонування. Особливо це відноситься до України та інших постсоціалістичних країн, рівень показників розвитку яких істотно відрізняється від середнього їх рівня по країнах з розвинутою ринковою економікою, які належать, за класифікацією Світового банку (World Bank), до країн з високим (high income) та вище середнього (upper middle income) рівнем доходів [1]. За порівняльного аналізу макроекономічних показників вказаних країн очевидно, що найбільш істотні відмінності спостерігаються в рівні валового національного доходу у розрахунку на одну особу (GNI per capita, current US\$) (рис. 1), тобто у рівні показника, яким характеризується продуктивність праці. Як показано на рис. 1, рівень валового національного доходу у розрахунку на одну особу (GNI per capita, current US\$) в країнах – членах ЄС в середньому в 4,1 раза вищий, ніж в країнах, що увійшли до ЄС в травні 2004 року та в 19,6 раза є вищим, ніж в середньому по країнах, що входили до 1991 року у Радянський Союз. Так, в Україні, за даними Світового банку, у 2006 році валовий національний дохід у розрахунку на одну особу (GNI per capita, current US\$) становив 1950 \$ США [1], що є нижче за середній ВНД на одну особу у країнах першої групи у 18,1 раза. Подібне співвідношення характеризує різкі відмінності як в продуктивності праці, так і в її оплаті, рівні прибутковості товарів, що виробляються, рівні витрат на виробництво і реалізацію продукції і послуг, можливостях національного інвестування в економіку країни, експортних можливостях і конкурентоспроможності товарів в умовах їх вільного переміщення. Усе це, своєю чергою, безпосередньо впливає на курс національної валюти.

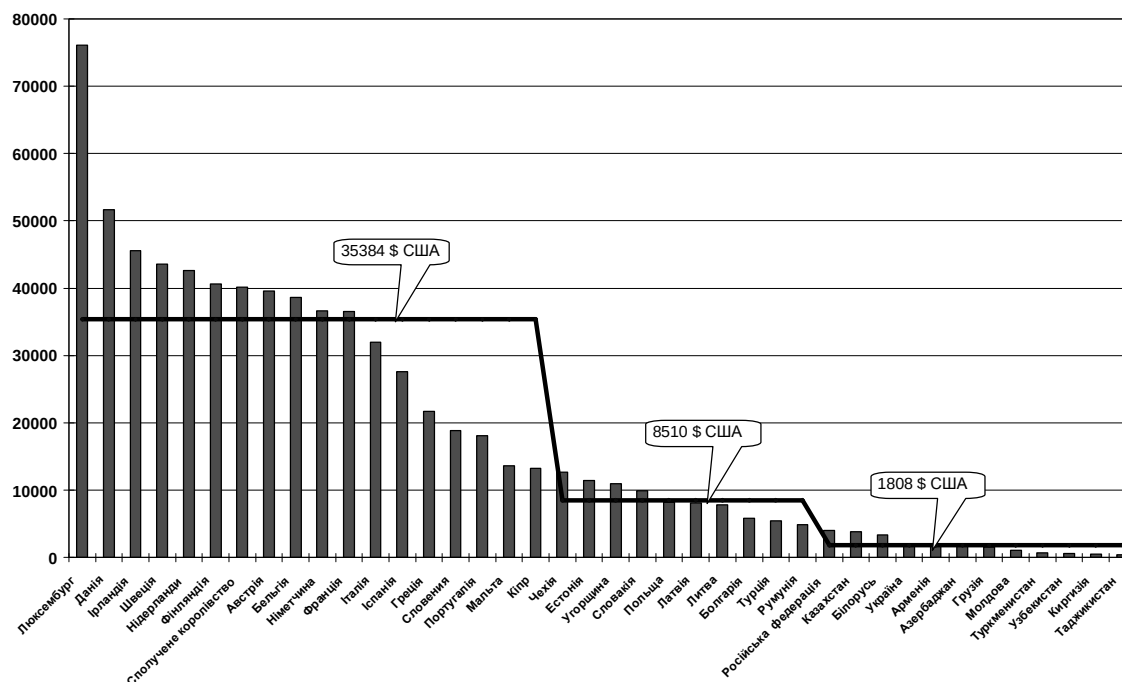

Рис. 1. Рейтинг країн за рівнем валового національного доходу на одну особу (GNI per capita, current US\$) у 2006 році за даними Світового банку (World Bank)

Таке становище викликає необхідність переходу від еволюційного розвитку, який характеризується поступовим зростанням валового національного доходу до кардинальних якісних змін, які можливі тільки за реалізації інноваційного напрямку розвитку країни, розробки фінансового механізму стимулювання інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему інноваційного розвитку країни розглядають наукові дослідження багатьох вчених. Слід відзначити роботи В.М. Гейця [2, 3], М.І. Крупки [4], О.Є. Кузьміна [5], О.І. Кабанова [6], С.В. Онишко [8], В.П. Соловйова [9], М.В. Шарко [10] та ін. Багато робіт присвячено державному регулюванню інноваційного розвитку України [7, 10]. Слід також зазначити наявність низки правових актів, що регламентують інноваційну діяльність. Так, правові, економічні та організаційні засади інноваційної діяльності в Україні регламентуються Конституцією України [12], законами України "Про інвестиційну діяльність" [13], "Про наукову і науково-технічну діяльність" [14], "Про наукову і науково-технічну експертизу" [15], "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків" [16] та іншими законодавчими актами, що регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Разом з тим, показані на рис. 1 дані, свідчать про те, що в Україні недостатньо ефективно працює фінансово-економічний та організаційний механізми забезпечення інноваційного розвитку економіки, що гальмує ефективну інтеграцію України у світову економіку. Не вирішені питання пошуку фінансових ресурсів для венчурного фінансування, стимулювання суб'єктів господарської діяльності до пошуку, розроблення та впровадження новітніх технологій (high-technology), не забезпечується інноваційне спрямування прямих іноземних інвестицій.

Цілі статті. Метою цієї публікації є аналіз стану фінансово-економічного та організаційного механізмів забезпечення інноваційного розвитку економіки України та визначення напрямків їх реформування.

Основний виклад матеріалу дослідження. Насамперед проаналізуємо перспективи скорочення розриву між економічними показниками України та інших країн. Враховуючи динаміку зміни рівня показників економічного розвитку країн, що порівнюються, необхідні темпи зростання можуть бути розраховані за формулою

$$\overline{r_b} = \sqrt[n]{\frac{\sum_{i=1}^3 p_i(1+r_i)^n}{3p_b}},$$

де $\overline{r_d}$ – індикативні темпи зміни показника економічного розвитку країни; має набути більш високого рівня розвитку; p_b – базовий рівень цього показника країни, яка має набути вищого рівня розвитку; p_i – середній базовий рівень показника економічного розвитку у трьох найбільш стабільних країнах групи, до якої прагне інтегруватися та чи інша країна; n – час досягнення бажаного рівня показника економічного розвитку.

Розрахунки за наведеною формулою свідчать про надто довготривалі часові перспективи євроінтеграції України за відсутності кардинальних змін в інвестиційній політиці. Причому на відміну від традиційного підходу до формування мети інноваційної політики, як забезпечення інноваційного розвитку підприємств нами мета інноваційної політики формулюється як забезпечення однаково комфортних умов проживання громадян та забезпечення однаково високого рівня життя в усіх регіонах країни, забезпечення стандартів життя на рівні провідних країн світу. Інноваційний розвиток промислових підприємств є лише однією, хоча й необхідною, складовою інноваційної політики держави. У зв'язку з цим доцільно при аналізі результатів інноваційного розвитку країни використовувати такі показники рівня розвитку країни, як валовий національний дохід на одну особу, показники росту населення, рівня смертності немовлят та дітей до 5 років, тривалості життя та інші показники, рекомендовані Світовим банком [1] для аналізу рівня розвитку країни. Перелічені показники свідчать не тільки про продуктивність праці, а й про ту ціну, якою вона досягається, включаючи екологічну безпеку.

Необхідною умовою є інноваційний розвиток підприємств. В Україні ж частка промислових підприємств, які впроваджують новітні технології, за даними Державного комітету статистики [17] становить 1,5 %. Причому цей показник за останні роки знижується: у 2003 році він становив 2,1 %, а у 2004 – 1,8 %. Це свідчить про те, що діючий фінансовий механізм стимулювання інноваційної діяльності не є достатньо дієвим, рівень конкуренції, який формується залежно від рівня інтеграції країни у світове економічне співтовариство, не забезпечує створення конкурентного середовища, як і антимонопольна діяльність держави.

Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» [18] передбачено зниження суми прибутку, який підлягає оподаткуванню, на обсяг амортизаційних відрахувань. На державному рівні розроблені Концепція Державної програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки [19] та Державна програма прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку [20].

Аналіз перелічених документів, спрямованих на забезпечення інноваційного розвитку країни та статистичних даних щодо результатів інноваційної політики, дає змогу зробити висновок про недостатню ефективність як законодавчої бази, так і результатів її використання.

До недоліків фінансового механізму стимулювання інноваційної діяльності вітчизняних підприємств слід віднести:

- недоліки у фінансовому механізмі протидії створенню та функціонуванню монополій, що не забезпечує створення ефективного конкурентного середовища, а звідти і не стимулює підприємства обирати інноваційний шлях розвитку;
- формування цінової політики в умовах певної замкнутості ринку товарів та послуг у зв'язку з гальмуванням процесу вступу України до СОТ, що знижує рівень конкуренції і також не стимулює вітчизняні підприємства до розроблення та впровадження новітніх технологій;
- недостатня розвиненість фінансового ринку України та порівняно високий рівень інфляції, що призводить до високої ціни на кредитні ресурси;
- нерациональна амортизаційна політика, яка закріплена законодавчо у законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» [18] та Стандартах бухгалтерського обліку [21];

– недоліки менеджменту підприємств та бажання здійснити розподіл прибутку переважно у напрямку споживання, а не накопичення капіталу з метою його реінвестування, що є недалекою політикою та призводить до зниження фінансової стійкості підприємства, підвищення ризику банкрутства при зростанні рівня конкуренції;

– недоліки податкової політики, які не дають змоги підприємству швидко та ефективно сформувати фінансовий потенціал інноваційного розвитку, прискорити окупність капітальних вкладень.

Слід зазначити, що останні зміни у законі України "Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків" [16], тобто вилучення з видів діяльності, що мають пільгове оподаткування, інвестиційної діяльності технопарків є позитивним, оскільки концентрує діяльність технопарків на інноваційному напрямку та зменшує ризик зловживань.

Складнішою проблемою є фінансове стимулювання інноваційної діяльності шляхом впровадження ефективної амортизаційної політики. Чинний порядок розрахунку амортизації під час визначення прибутку підприємства, який підлягає оподаткуванню, не сприяє швидкому накопиченню підприємством фінансових ресурсів для оновлення основних засобів виробництва [18]. Підприємство, як відомо, може застосовувати будь-який з запропонованих стандартами бухгалтерського обліку [21] метод розрахунку амортизаційних відрахувань, більшість яких передбачає прискорені темпи амортизації. Ефективність цих методів перевірена світовим дослідом господарювання. Але під час оподаткування прибутку, що підлягає оподаткуванню, знижується за методом, який передбачає найбільш тривалий термін амортизації основних засобів. Так, за цим методом активна частина основних засобів виробництва має термін амортизації більше 30 років, що є неприпустимим в умовах науково-технічного прогресу, конкуренції технологій на Світовому ринку, істотного відставання технології, що використовується на більшості вітчизняних підприємств, від кращих світових зразків. Крім того, самі норми амортизації не відповідають темпам розвитку технологій та попиту на принципово нову продукцію на світових ринках, вимогам до забезпечення екологічної безпеки підприємств. Що стосується вимог щодо екологічної безпеки підприємств, слід звернути увагу і на рівень платежів за забруднення довкілля, які не спонукають підприємства створювати очисні споруди та змінювати технологію з метою зниження рівня забруднення довкілля.

Важливим питанням є інституційне та організаційне забезпечення фінансування інноваційного розвитку в ринкових умовах. У країнах ЄС сьогодні функціонує міжнародна некомерційна асоціація «Мережа європейських бізнес-інноваційних центрів» (EBN) [22], яка здійснює управління інноваціями, їх фінансування, сприяє співробітництву між компаніями у напрямку інноваційного розвитку. Ця структура сприяє трансферту технологій, надає маркетингові послуги, забезпечує інтернаціоналізацію та якість робочої сили, бере безпосередню участь у розвитку інноваційного бізнесу, забезпечує стартове фінансування інноваційних проектів, створює технопарки, стимулює міжнародне бізнес-співробітництво, встановлює транснаціональні контакти у різних сферах, здійснює експертизу інноваційних проектів. Сьогодні мережа європейських бізнес-центрів об'єднує 200 країн (у тому числі усі країни ЄС), з яких 150 є дійсними та більше ніж 50 є асоційованими членами цієї мережі. Активна участь України поряд з іншими країнами у цій асоціації є необхідною умовою інноваційного розвитку.

На особливу увагу заслуговує реформування механізму іноземного інвестування. Аналіз взаємозв'язку між обсягами прямих іноземних інвестицій в Україну по окремих країнах з рівнем розвитку цих країн свідчить про відсутність будь-якої стратегії залучення високих технологій. Ранжування країн за обсягами прямих іноземних інвестицій в Україну, виконане з використанням даних Державного комітету статистики України [17] та Світового банку [1], свідчить про те (рис. 2), що механізм стимулювання інноваційної спрямованості прямих іноземних інвестицій в Україні не діє.

Так, країни, що мають вищий технологічний рівень не завжди знаходяться у перших рядках рейтингу за обсягами інвестицій в Україну. Це свідчить про те, що умови прямого інвестування не передбачають обов'язкового кардинального підвищення продуктивності праці на основі новітніх технологій, що є неприпустимим в умовах необхідності швидкої структурної перебудови еконо-

мічного потенціалу країни. Тому необхідні істотні зміни у законодавстві, які стосуються обов'язкових умов іноземного інвестування: забезпечення продуктивності праці, а також якості продукції на рівні провідних підприємств аналогічного спрямування на світовому ринку. Тобто умовою іноземного інвестування повинно бути підвищення конкурентної позиції підприємства, яке приймає інвестиції до світових провідних виробників. При цьому потребує удосконалення механізм контролю за виконанням інвестиційних зобов'язань.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в результаті проведених досліджень встановлено, що співвідношення ВНД України та країн ЄС (рис. 2) свідчить про неможливість подальшого еволюційного розвитку економіки і потребує кардинальних змін у напрямку інноваційного підходу до забезпечення високої конкурентної позиції вітчизняних підприємств, інноваційних підходів до використання усіх видів ресурсів.

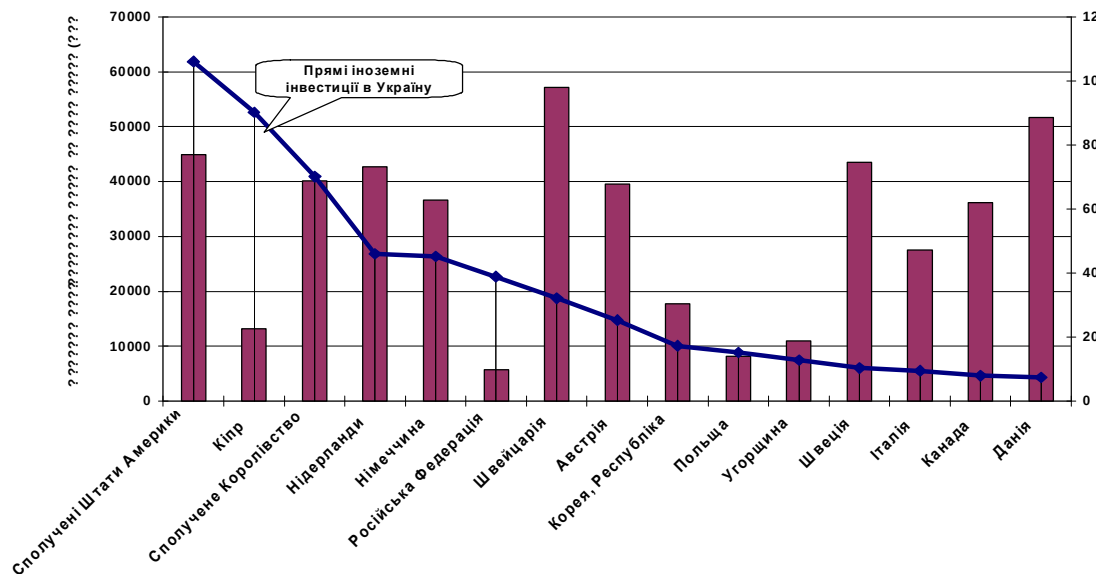

Рис. 2. Співвідношення обсягів іноземних інвестицій в Україну по країнах з рівнем валового національного продукту на одну особу у 2006 році (за даними [1, 17])

Необхідні темпи розвитку економіки залежать від терміну, за який країна планує досягти рівня розвитку групи країн, в які вона інтегрується, і можуть бути встановлені з використанням запропонованої формули (1). Досягнуті економікою України темпи зростання забезпечують надто довготривалі часові перспективи євроінтеграції України за відсутності кардинальних змін в інвестиційній політиці. Реформування інвестиційної політики повинно здійснюватись на усіх рівнях управління без порушення принципів ринкових відносин та вільного руху капіталу, але з забезпеченням інноваційного розвитку вітчизняної економіки. А саме, змін потребує: податкове законодавство у напрямку визначення амортизаційних відрахувань під час розрахунку прибутку підприємства, який оподатковується; антимонопольне законодавство у напрямку протидії створенню та функціонуванню монополій, створення ефективного конкурентного середовища, стимулювання підприємств обирати інноваційний шлях розвитку; стимулювання вітчизняних підприємств до розробки та впровадження новітніх технологій підвищення конкуренції шляхом прискорення темпів входження до СОТ; подальший розвиток фінансового ринку у напрямку створення механізмів венчурного фінансування та розвитку іноземного інвестування з орієнтацією на виключно принципово нові технології; удосконалення механізму прямого іноземного інвестування з його законодавчим закріпленням у напрямку включення до обов'язкових умов іноземного інвестування по усіх об'єктах вимог забезпечення продуктивності праці та якості продукції на рівні провідних підприємств аналогічного спрямування на світовому ринку (підвищення конкурентної позиції підприємства, яке приймає інвестиції до світових провідних виробників), удосконалення механізму контролю за виконанням інвестиційних зобов'язань.

Перелічені напрямки реформування фінансового механізму стимулювання інноваційного розвитку потребують подальших досліджень: визначення впливу зміни податкового законодавства у напрямку переходу до п'яти передбачених стандартами бухгалтерського обліку методів нарахування амортизаційних відрахувань при розрахунку прибутку, що оподатковується, на рівень цін продукції вітчизняних виробників та активізацію накопичення інвестиційних ресурсів. При цьому слід враховувати і чинники, що стримують зростання цін на вітчизняну продукцію в умовах інтеграції до ЄС та СОТ. Досліджень також потребує механізм забезпечення венчурного фінансування усіма фінансовими посередниками, інституційне забезпечення інноваційного розвитку в межах ринкових відносин (на комерційній основі зі створенням асоціацій забезпечення інноваційного розвитку підприємницькими структурами). Подальшого розвитку потребує наукове обґрунтування забезпечення інноваційної спрямованості іноземних інвестицій в умовах вільного руху капіталів, тобто без порушення принципів подальшої активної та ефективної інтеграції у світове економічне співтовариство. Подальшого розвитку потребує також формування системи показників інноваційного розвитку на кожному з рівнів управління: на рівні підприємства, регіону, держави загалом та встановлення взаємозв'язку між рівнями цих показників, визначення пріоритетів інноваційного розвитку як забезпечення кожному громадянину країни стандартів життя на рівні провідних країн світу.

1. <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20535285~menuPK:1192694~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html>. 2. Економіка України: стратегія і політика довготермінового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозів. "Фенікс", 2003. – 1008 с. 3. Інноваційна складова економічного розвитку – К.: Ін-т економіки НАН України, 2000. – 262 с. 4. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001. – 608 с. 5. Кузьмін О.Є., Тувакова Н.В., Кузнєцова А.Я., Князь С.В. Інвестиційна та інноваційна діяльність / За наук. ред. проф., д-ра екон. наук О.Є. Кузьміна. – Львів: Львів. банків. ін-т НБУ, 2003. – 233 с. 6. Кабанов А.И. Экономические методы формирования и реализации государственной научно-технической политики в угольной промышленности. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1998. – 448 с. 7. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. – К.: Інститут економічного прогнозування НАН України, 1999. – 253 с. 8. Онишко С.В. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку. – Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. – 434 с. 9. Соловьев В.П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций). – К.: Фенікс, 2004. – 560 с. 10. Шарко М.В. Концептуальные основы инновационного развития экономики Украины: теоретико-методологические аспекты. – Херсон: Олди-плюс. 2005 – 396 с. 11. Гаман М.В. Державне регулювання інноваційного розвитку України. – К.: Вид-во НАДУ, 2005. – 388 с. 12. Конституція України (Електрон. ресурс) / Спосіб доступу: URI : <http://zakon1.rada.gov.ua> 13. Закон України "Про інвестиційну діяльність" (Електрон. ресурс) / Спосіб доступу: URI: <http://zakon1.rada.gov.ua> 14. Закон України "Про наукову і науково-технічну діяльність"(Електрон. ресурс) / Спосіб доступу: URI : <http://zakon1.rada.gov.ua> 15. Закон України "Про наукову і науково-технічну експертизу" (Електрон. ресурс) / Спосіб доступу: URI: <http://zakon1.rada.gov.ua> 16. Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (Електрон. ресурс) / Спосіб доступу: URI : <http://zakon1.rada.gov.ua> 17. Статистичний щорічник України за 2005 рік / Під ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державний комітет статистики України, 2006. – 576 с. 18. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» (Електрон. ресурс) / Спосіб доступу: URI : <http://zakon1.rada.gov.ua> 19. Концепція Державної програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки (Електрон. ресурс) / Спосіб доступу: URI : <http://zakon1.rada.gov.ua> 20. Державна програма прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2004-2006 роки (Електрон. ресурс) / Спосіб доступу: URI : <http://zakon1.rada.gov.ua> 21. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 „Основні засоби”. Затверджене наказом Міністерства фінансів України від 27 квітня 2000 року №92. 22. <http://www.cnews.ru/reviews/articles/index.shtml?2002/09/11/135527>.